

Крах світового порядку і мовчання інтелектуалів

Стосунки філософа й загалом інтелектуала зі світом, що його оточує, та точними подіями завжди були одним з вирішальних чинників для конституювання та самовизначення філософської думки. Попри те, що в інтелектуальній історії чимало прикладів підкресленої індиферентності високочоліх мислителів до «прози життя» і навіть демонстративного нехтування нею, від самого початку філософія стверджує себе як життєво значущу і відкритую для умів справу. Можна пригадати показовий казус з життя першого філософа Фалеса, переказаний Аристотелем. Той був висміяний за начебто безпомічність і непотрібність філософії у життєвих справах. І довів протилежне, зумівши завдяки своїм знанням передбачити великий врожай оливи та реалізувати сміливий «бізнес-проект», який приніс йому великі статки. «Так Фалес, — зазначає Аристотель, — довів, що філософ легко може збагатити, але не в цьому полягає його мета».

Не менш красномовні інші приклади з життя Фалеса, коли він ставав автором доленосних політичних проектів або оригінальних інженерних знахідок, що також впливали на перебіг історичних подій. І річ тут не в тих чи тих особистостях мислителів. Сама філософія, наслідуючи як взірець давньогрецьких мудреців, народжується як спрямована до і на людей, відкрита до їх участі та небайдужа до їхніх долі справа. Філософія не через особисті якості мислителів, а за природою своєю є у високому сенсі публічною, тісно пов'язаною з життєвими реаліями. Досить згадати, що життя самого філософа служило не лише наочною демонстрацією його вчення, а й виконувало роль ключового аргументу на його користь. Саме через це Сократ зажив слави взірця філософа — адже він як ніхто філософував самим своїм життям, і смерть його також стала вагомим філософським аргументом. Так само й найвидатніші витвори античної класики — філософії Платона і Аристотеля — у своєму засновку спрямовані не на чужі життя абстракції, а на розв'язання найгострішої соціально-політичної проблеми того часу — кризи і занепаду полісу.

Взагалі роль філософії, зокрема й метафізики, у творенні самої дійсності людського буття важко переоцінити. Вже за модерної доби філософія винайшла та обґрунтувала не лише науку, а й загалом цілком новий спосіб людського існування, який втілюється у вигляді модерного суспільства. Зрештою, і сама модерна доба була започаткована саме зусиллями філософського розуму. Далі можна згадувати революційні діяння Просвітництва і

доводити цей ланцюжок аж до французького екзистенціалізму часів гітлерівської окупації Франції чи діяльності тих же французьких інтелектуалів під час студентських збурень 1968 року або окупації того ж року Чехословаччини радянською армією.

Так чи так, філософи не лише не стояли осторонь доленосних подій, а часто своєю участю надавали подіям високого доленосного звучання. Адже історія завжди — не лише мовчазна подія, а й її артикуляція — дискурс, що цю подію супроводжує і стає її безпосереднім учасником, визначаючи неабиякою (інколи — вирішальною) мірою її сенс.

Тож як, у світлі сказаного, оцінити реакцію європейських інтелектуалів на події, що відбуваються впродовж вже майже двох останніх років? Ця обтічна форма висловлювання не випадкова. Вона цілком відповідає характерові сприйняття та артикуляції з боку інтелектуалів того виклику, який кинула путінська Росія світовому політико-правовому порядку. Сталася безпрецедентна і вкрай небезпечна подія — вперше від закінчення Другої світової війни відбулася анексія території однієї держави іншою. Цю анексію поглиблює військове вторгнення Росії на територію України на Донбасі й де-факто продовження нею військової агресії, започаткованої із захопленням Криму. В Європі розпочалася і триває ніким не визнана війна. Очевидно, що в цій війні йдеться не тільки і не стільки про долю України та Росії, скільки про долю світового устрою.

В рубрикацію цієї події ми винесли слова «крах світового порядку». Можливо, комусь вони здадуться надто сильними — такими, що не відповідають змісту подій. Однак саме це і є питанням, що його мають розв'язати інтелектуали, це їх першочергове на сьогодні завдання. Лише широкий та інтенсивний гуманітарний дискурс навколо подій здатен надати їм адекватного сенсу. Не наполягатимемо на бездоганності та однозначності власних визначень. Будь-яке розуміння настільки має сенс, наскільки зберігає позицію відкритою — залишаючи шанс для інших голосів і тлумачень. Однак на чому можна незаперечно наполягати, так це на наявності спонукки, яка зобов'язує інтелектуала висловитися. Європейський обиватель може спокійно міркувати, що його мало обходить те, що відбувається десь у маловідомій та начебто далекій Україні. На відміну від нього, європейський інтелектуал не має такого права. Силою власної освіченості та здатності мислення, своїм культурним покликанням він зобов'язаний мислити те, що відбувається як подію з ним самим, з Європою, зі світом. Він позбавлений привілею обивателя відхилитися від виклику.

Так мало б бути, і до цього спонукає не лише історія філософії, а й правдиве покликання розуму, персоніфікацією якого начебто виступає інтелектуал. Мало б бути, але не є. В цьому і полягає головна, на наш погляд, і вельми шокова, скандальна філософська подія у світі. Філософський розум в особі європейських інтелектуалів мовчить. Що стоїть за цим мовчанням? Сон розуму, який породжує примар? Деградація та інтелектуальна імпотен-

ція лідерів мислення? Виродження інтелектуалів і втрата ними свого покликання (про що зі стурбованістю неодноразово висловлювалися самі західні гуманітарії)? Людське, надто людське — себто нездатність і небажання філософування, яке набуло ситої і комфортної форми університетської професорської філософії (до якої часто пасує призабуте слово філістерство), вийти за межі академічного гетто на простір справді доленосних питань та викликів? Елементарна втрата совісті та бодай дешиці мужності?

Питання діагнозу передовіряємо філософській спільноті — найближчим чином вітчизняній, а за можливості й ширшому колу. Зрештою, це проблема, яка стосується всіх. І європейських інтелектуалів першою чергою. Адже зрозуміло, що це скандальне фіаско європейських інтелектуалів — лише верхівка айсберга ганьби і небезпеки. Західний політикум, бізнес-кола, суспільні умонастрої утворюють інші складові тієї ж проблеми. Війна відбувається не лише в Україні (до речі, найбільшій за площею європейській країні). На всьому європейському просторі також точиться громадянська війна. Холодна громадянська війна між Європою цінностей та Європою інтересів, між геополітикою та культурно-історичною місією Європи.

Європейські уряди, європейські інтелектуали, європейські бізнесмени та обивателі цілком можуть зрадити цю місію, відкинувши її як зношене історичне лахміття. Сподіваючись, що цей жест забезпечить їхній комфорт і спокій, їхні вигоди та статки. Сподіваючись, що така стратегія найбільш корисна і прагматично виправдана. Що ж, не будьмо носіями пророцтв і похмурих віщувань. Кожен, зрештою, може вчинити зі своєю долею так, як вважає за потрібне. Однак велич Європи завжди полягала у здатності надавати формальним принципам невідоротної та неспростовної сили. Відмовившись від цього джерела своєї могутності, зраджуючи не Україну чи конкретних осіб, що потерпають від лиха війни, а зраджуючи саму себе, Європа позбавляє себе історичної перспективи й ризикує невдовзі опинитися на маргінесі життя всепланетного людства.

Розмову про всі ці та пов'язані з ними сюжети ми розпочинаємо нижче розміщеною статтею відомих українських філософів, розглядаючи її лише як початок зацікавленої розмови, ймовірно, гострої полеміки, а не як остаточний діагноз. Зрештою, головна справа філософів полягає не в оголошенні вироків, а у розгортанні аргументованого, інтелектуально глибокого, доступного громадському, публічному сприйняттю дискурсу з дійсно значущих, нагальних проблем людського існування. І першим кроком у цій справі є відкриття та оприявлення самих проблем, концентрація на них суспільної уваги. Запрошуємо всіх колег до виконання цього великого інтелектуального та культурного завдання.